

CHELTUIELI PENTRU EDUCAȚIE ÎN ROMÂNIA

Rezumat

Educația este un concept complex, cu dimensiuni și valențe multiple, care interferează toate structurile vieții sau societății umane, indiferent de perspectiva analizei acestora. Din acest motiv, educația a fost abordată, în fiecare moment semnificativ al evoluției umane de aproape întregul sistem al științelor constituite și validate în timp. Științele economice au introdus însă mai târziu educația printre preocupările lor majore datorită percepției dominante asupra acestora. Drept urmare, analiza sau cercetarea fenomenului educațional din punctul de vedere al obiectului de studiu specific științelor economice prezintă, încă, un anumit grad de reținere sau curiozitate, cu toate progresele teoriei și practicii economice. Părerea noastră este, însă, că educația se pretează cel mai bine unei abordări multi, inter și transdisciplinare, dovada fiind paleta largă a preocupărilor și pozițiilor celor care și-au îndreptat atenția asupra acesteia. Educația a ocupat și ocupă, dintotdeauna și pretutindeni, locul central în formarea omului, mai nou al capitalului uman și intelectual.

Analiza cheltuielilor cu educația într-o teză de doctorat pe domeniul Finanțe este, deopotrivă, actuală și necesară. În argumentarea acestei afirmații invocăm, fără a considera că enumerarea este exhaustivă, următoarele: a) complexitatea procesului de finanțare sau susținere bănească a cheltuielilor cu educația într-o manieră care să-i asigure capacitatea de a răspunde imperativelor societăților democratice moderne, dar, mai ales, ale societăților viitorului bazate pe noua economie; b) interdependențele indestructibile între procesele demografice și dezvoltarea economico-socială, în sensul că procesele demografice stau la baza dezvoltării amintite, iar aceasta are implicații deosebite asupra evoluției fenomenelor demografice, inclusiv sub aspectul generării resurselor necesare reproducției celor din urmă la nivelul cerințelor epocii pe care o trăim și, mai ales, ale epocii care urmează; c) semnificația conceptului „capital uman” (educațional, intelectual), derivat din conceptul „capital” pe care este centrată evoluția contemporană, pentru dezvoltarea umană durabilă, și d) semnificația, pentru România, a investiției în educație și capital uman. Expresia „cheltuieli cu educația” reprezintă, așadar, mult mai mult decât o simplă alocare de resurse bănești, indiferent dacă acestea provin din fonduri publice sau din fonduri private.

Pe cale de consecință, ținta definitorie a studiului nostru este identificarea componentelor unui sistem de susținere bănească (finanțare) a politicilor educaționale, în speță a celor de învățământ, dar nu numai, care să răspundă concomitent mai multor imperative, între care le amintim pe acelea ale unei societăți democratice performante, ale unei societăți a viitorului întemeiată pe o economie consolidată bazată pe cunoaștere, ale integrării depline a României în structurile Uniunii Europene, ca pas decisiv pentru înscrierea benefică în procesele de globalizare și mondializare în curs de desfășurare. Motivația asumării unui asemenea scop rezidă în constatările analizei empirice a cheltuielilor efective cu învățământul în România postrevoluționară.

Am apreciat că ținta propusă poate fi atinsă prin realizarea unor obiective subsidiare, fără ca lista să fie închisă, după cum urmează: a) conturarea cât mai realistă a contextului economico-social căruia i se circumscrie cercetarea, anume localizarea resursei umane, capitalului uman și educației în ecuația progresului; b) formularea unor prolegomene ale educației și finanțării cheltuielilor aferente, puse în evidență de o retrospectivă socio-istorică succintă asupra educației, de conexiunile procesului de învățare în economia concurențială și de analiza comparativă a sistemelor actuale de susținere bănească (finanțare) a educației universitare; c) identificarea unor vectori ai sistemelor de finanțare a cheltuielilor cu educația într-o societate democratică bazată pe economia concurențială, pornind însă de la ipoteza că este dreptul fiecărui stat să opteze pentru formule (scheme) de finanțare a cheltuielilor cu educația pe care le consideră cele mai corespunzătoare nevoilor și posibilităților sale concrete, în concordanță cu sistemul economico-social și politico-ideologic pe care l-a adoptat, dar fără

a pierde din vedere apartenența sa la comunitatea mondială, la problemele cu care se confruntă aceasta; d) diseminarea tendințelor majore care se conturează la nivel comunitar și pe care le promovează modelul educațional european; e) evidențierea argumentelor principale care justifică finanțarea din surse publice și finanțarea din surse private a cheltuielilor cu educația (învățământul), și f) clarificarea unor probleme privind natura cheltuielilor pentru învățământ și costul educației.

Îndeplinirea scopului propus și a obiectivelor subsidiare este condiționată, în opinia noastră, de adoptarea unei metodologii de cercetare adecvate. Am pornit de la faptul că fenomenul educațional, în speță învățământul, implicit susținerea bănească a cheltuielilor aferente, este extrem de complex sub aspectul implicațiilor sale și al modalităților de abordare. Fiecare aspect al acestei complexități, indiferent de perspectiva analizei, este legat de bani. Este vorba, pe de o parte, de faptul că educația (învățământul) necesită bani, iar pe de altă parte, de faptul că educația (învățământul) generează venituri bănești și de altă natură pentru individ și pentru comunitate. Cele două aspecte sunt interdependente într-o societate bazată pe economia concurențială întemeiată pe proprietatea privată, în sensul că trebuie să existe o anumită concordanță între contribuția educației la dezvoltarea economico-socială și partea de care trebuie să beneficieze din produsul agregat imputat acestei dezvoltări.

Drept urmare, am procedat la diseminarea celor mai generale implicații ale educației în dezvoltarea umană durabilă, așa cum rezultă ele din literatura de specialitate. Din analiza acestora am formulat câteva axe coordonatoare ale unui sistem de finanțare a educației comune tuturor statelor democratice contemporane, pornind de la un principiu de bază al democrației, anume alegerea, precum și a unor elemente specifice finanțării politicilor educaționale din România, care să fie în concordanță cu calitatea sa de stat membru al Uniunii Europene și cu preocupările sale de adoptare și adaptare a modelului educațional european. Am evidențiat, după aceea, sursele concrete de finanțare a educației (învățământului) în România, conform legislației în vigoare, comparativ cu cele operaționale în spațiul european.

Toate cele de mai sus au implicat o documentare conceptual-metodologică laborioasă, lucru realizat prin investigarea unui volum corespunzător de lucrări de specialitate, cu caracter teoretic, dar și cu interferențe empirice. Concretizarea are la bază prelucrarea unui anumit volum de informație statistică. Am îmbinat, astfel, cele două tipuri fundamentale de analiză (cercetare) economică, anume analiza teoretică și analiza empirică. În altă ordine de idei, am imprimat cercetării un caracter sistemic, recurgând la o viziune mai largă, prin prisma preceptelor moderne ale științei economice contemporane referitoare la bunăstare (educația este unul dintre factorii favorizanți ai bunăstării), comparativ în consum, dereglementare, tarifarea serviciilor, dar și prospectiv, în concordanță cu tendințele manifestate pe plan mondial (mondializarea și globalizarea sunt procese ireversibile cărora România nu li se poate sustrage) și cu obiectivele programatice ale Uniunii Europene în domeniul educației și formării profesionale. Am îmbinat, astfel, analiza pozitivă cu analiza normativă. Am avut în vedere, în acest context, necesitatea și utilitatea împlinirii permanente a analizei în termeni contextuali, participativi, cu analiza anticipativă. Aceasta, pentru că lecțiile trecutului, ale istoriei finanțării cheltuielilor cu educația, deși deosebit de utile nu sunt și suficiente și, totodată, pentru că fenomenul (sistemul, procesul) finanțării cheltuielilor cu educația este interconectat cu finanțarea celorlalte componente ale vieții economico-sociale. Pe de altă parte, este timpul ca oamenii să învețe și din lecțiile trecutului, lucru imposibil fără o gândire retrospectivă și prospectivă. În studiul de față prevalează, de asemenea, analiza calitativă.

Este un fapt cert că toate formulele (modalitățile) de finanțare a cheltuielilor cu educația (învățământul), raportate la valorile societăților trecute și prezente, au părți bune și insuficiențe; părțile bune trebuie preluate creator (inovativ) și valorificate în continuare, iar insuficiențele trebuie eliminate, eventual corectate. Este indiscutabil și faptul că, în principiu, statele dezvoltate, cu resurse bănești mai mari, au sisteme educaționale mai performante, dar asta nu înseamnă că au atins perfecțiunea – sunt destule lucruri de pus la punct și în aceste țări

în legătură cu finanțarea cheltuielilor asociate educației, așa că formulele respective pot reprezenta un ghid pentru alte state, un standard pe care să-l urmărească, dar nu un normativ optim, determinat pe baze strict științifice, după atingerea căruia totul este rezolvat. Nu este, din punctul nostru de vedere, o culme a perfecțiunii nici stabilirea unei cote obligatorii din produsul intern brut sau venitul național destinată educației (învățământului), cu toate că este un pas spre mai bine, pentru că asemenea agregate macroeconomice, totale și pe locuitor, și populațiile școlare sunt foarte diferențiate, astfel încât cota respectivă nu oferă nici un indiciu asupra modului de repartizare a resurselor bănești, mai ales a celor de natură financiară ale statului, pe forme și trepte ale lanțului educațional (de învățământ) sau pe categorii ale populației constituite după diverse criterii. Statele lumii își pot îndeplini obiectivele prestabilite cu cote diferite alocate educației din PIB. Nu trebuie uitat nici că societatea viitorului la care se raportează sistemul educațional prezent este mai mult o societate virtuală, rod al gândirii anticipative, așa că finanțarea cheltuielilor cu educația nu poate ignora un asemenea mod de gândire.

Pentru demonstrarea necesității și actualității tematicii abordate, realizarea scopului și obiectivelor subsidiare și operaționalizarea metodologiei de cercetare adoptate, teza de doctorat este structurată pe patru capitole, fiecare cu un conținut specific, dar convergente între ele. Tematica acestora este interconectată.

Capitolul 1, intitulat „CONTEXTUL ECONOMIC-SOCIAL ȘI STADIUL ANALIZEI TEORETICE: RESURSĂ UMANĂ, CAPITAL UMAN ȘI EDUCAȚIE ÎN EDUCAȚIA PROGRESULUI CONTEMPORAN”, se referă la relația dintre resursa umană și progresul economico-social, la capitalul uman ca expresie a calității superioare a forței de muncă datorită educației, la dezvoltarea prin educație într-un sistem social bazat pe economie concurențială și regim politic democratic, la semnificația educației și investiției în capital uman pentru România, dar și la o serie de prolegomene ale finanțării cheltuielilor cu educația în societatea bazată pe economia concurențială și statul de drept. Am supus analizei o serie de aspecte, pe marginea cărora am formulat concluzii, dintre care apreciem că sunt de reținut în mod deosebit următoarele: focalizarea existenței și evoluției societății umane contemporane pe conceptul capital, unul dintre cele mai complexe concepte din sistemul categorial al științelor economice, generator potențial și efectiv de controverse și dezacorduri, datorită caracterului său polimorf în economiile contemporane bazate pe piețe (imperfect) concurențiale, rolului său central în înțelegerea dinamicii economice și diversității modurilor de abordare a acestuia; relațiile de intercondiționare reciprocă dintre creșterea (dezvoltarea) economică, în principiu progresul economico-social în integralitatea sa, și populația activă, ca suport al forței de muncă, al resursei umane, purtătoare a capitalului uman, a capitalului uman educațional (intelectual); evidența că munca a fost și rămâne factorul productiv activ și determinant, condiția esențială a existenței și evoluției societății umane - munca este aceea (desigur, nu singură) care creează factorii de producție derivați, munca antrenează ceilalți factori, îi combină și îi utilizează eficient; transformarea condiției umane, care implică și capitalul uman, în factor efectiv al creșterii economice, al dezvoltării, al dezvoltării durabile, sustenabile, al progresului social printr-un proces complex gestionat de rațiunea și voința umană, care încorporează educația și experiența de viață a generațiilor care există și se succed într-un anumit mediu natural și social, confruntate permanent cu limitarea mijloacelor disponibile pentru atingerea scopurilor prestabilite; caracterul biunivoc al relației dintre resursa umană, capitalul uman și creșterea economică, respectiv progresul social, în sensul că aceasta se derulează și dinspre progresul economico-social înspre condiția umană; efectele directe ale educației asupra consumului și economisirii, pe lângă efectul indirect, prin intermediul venitului; condițiile pentru ca educația să devină eficientă cu adevărat în România au în vedere măsura în care sunt implementate și se manifestă ofensiv structurile pieței concurențiale, funcționează și este susținută realmente la nivel guvernamental libera inițiativă, descentralizarea și autonomia funcțional-decizională a agenților economici trec de la stadiul de opțiuni la operaționalizarea efectivă; reacțiile diverse ale statelor europene în fața

necesității de a regândi și de a transforma structurile de guvernare ale instituțiilor de învățământ (superior), în contextul schimbărilor rapide din societate și al relației acesteia cu învățământul, mai ales cu cel superior (universitar, academic); impunerea relației dintre muncă și cunoaștere ca punct de focalizare a analizelor, în noua economie în curs de edificare și consolidare și în România, pentru că acumularea de capital, în sensul clasic, tradițional, singură este insuficientă pentru a asigura menținerea creșterii economice de durată datorită randamentelor descrescătoare specifice acestui factor de producție; caracterul social al funcției educației, pentru că omul însuși este, în mare măsură, un produs social, menit să trăiască în societate; relația strânsă dintre educație și instruire (învățământ) în condițiile în care fiecare națiune își păstrează propria identitate; definirea frecventă a educației ca proces de învățare și acumulare de cunoștințe, de pricepere cognitivă și de abilitate în rezolvarea problemelor într-un sistem educațional formal sau din alte experiențe; necesitatea ca, în condițiile globalizării piețelor și revoluțiilor tehnice și tehnologice, care transformă economia și societatea contemporană în ceea ce se numește, printre altele, economie și societate ale cunoașterii sau informaționale, în care lumea afacerilor este guvernată de moduri noi de organizare și de muncă, solicitând dezvoltarea accelerată a competențelor, cunoștințe solide și responsabilitate tot mai mare, sistemele educaționale să-și propună formarea unor oameni capabili să învețe prin ei înșiși și să contribuie, astfel, la dezvoltarea competențelor proprii, în condițiile unor atitudini independente și responsabile; transformările profunde, cantitative și calitative, care au marcat sistemele universitare europene în ultimele cinci decenii, concretizate în creșterea masivă a numărului studenților și în transformarea educației superioare a elitelor în educație de masă, cu diferențieri de la o țară la alta; preocuparea de a asigura o pondere mai mare a fondurilor private la finanțarea cheltuielilor cu învățământul superior percepută ca urmare firească a unor rațiuni de natură economică, dar și a convingerii că piața este forma de organizare socială în care activitatea umană se desfășoară cu eficiența cea mai bună; situația particulară a sistemelor educaționale din țările Europei Centrale și de Est, cu economii și societăți în tranziție spre formule de management macrosocial liberalizat, pentru că sistemele respective au fost construite și funcționau după principiile regimurilor politico-ideologice și social-economice dominante; demarcația netă între sistemele educaționale universitare din statele Europei Centrale și de Est și sistemele educaționale universitare din statele Europei Occidentale, pusă în evidență de înșăși misiunea acestora; implementarea mai semnificativă a mecanismelor pieței concurențiale în paralel cu diminuarea corespunzătoare a intervenției guvernamentale-direcție majoră a schimbărilor în sistemele de învățământ superior în condițiile tranziției și consolidării societății democratice și economiei descentralizate.

Constatarea degajată din analiza tematicii acestui capitol este aceea că accentuarea caracterului exploziv al inovării științifice și tehnologice în tot mai multe domenii de vârf, cu efecte economico-sociale, dar nu numai, complexe pe termen lung și cu impact larg asupra schimbului de valori pe plan internațional, aduce în mod necesar în prim-planul preocupărilor majorității absolute a statelor cercetarea viitorului științei și tehnologiei ca singura cale care asigură condițiile pentru fundamentarea și realizarea dezvoltării economiei și progresului general într-o concepție de perspectivă pe baza promovării celor mai noi realizări ale cunoașterii științifice universale. Această presupunere capătă dimensiuni și caracteristici cu totul aparte pentru țările în care productivitatea muncii și produsul național sunt mai scăzute, cum este și cazul României și care urmăresc să elimine decalajul care le desparte de țările avansate economic într-un timp relativ scurt, cu aportul determinant al științei și tehnologiei moderne. Educația, mai ales componenta sa centrală – învățământul, îndeplinește un rol esențial în acest proces, datorită funcției productive a acestuia din urmă, care se manifestă în mai multe direcții semnificative, precum: a) învățământul este condiția determinantă a dinamicii forței de muncă sub aspect calitativ; b) învățământul, ca proces al formării capitalului uman, satisface necesitatea economică, stringentă în etapa actuală, de creștere hotărâtoare a ponderii muncii complexe în totalul muncii sociale; c) învățământul devine, prin

adaptabilitatea continuă la cerințele societății (economiei) moderne, un accelerator al ritmului progresului economico-social, și d) conținutul procesului de învățământ a depășit preocupările unei instituții specializate (ministerul de resort) și a intrat în atenția tuturor organizațiilor economico-sociale, ca o parte integrantă a activităților prezente și de perspectivă, ca o prelungire organică a propriei lor activități. Importanța caracterului productiv al învățământului constituie în prezent obiectul unei literaturi deosebit de vaste. Referiri la corelația învățământ-producție (activitate economică) se pot găsi în lucrările unor personalități proeminente din istoria științei mondiale, dar o abordare teoretică a problemei a fost schițată abia în secolul al XVIII-lea prin cristalizarea economiei clasice.

Capitolul 2, intitulat „VECTORI FUNDAMENTALI AI CONSTRUCȚIEI SISTEMULUI DE FINANȚARE A CHELTUIELILOR PENTRU EDUCAȚIE ÎN ROMÂNIA”, se referă la o serie de probleme majore ale sistemului de finanțare a cheltuielilor pentru educație într-un stat de drept cu economie concurențială și la fundamentele modelului european de guvernare și finanțare a cheltuielilor cu educația. Este vorba, în principiu, de prezentarea unor coordonate ale studiului educației și finanțării cheltuielilor aferente din punctul de vedere al teoriei și practicii economice, de problemele majore ale finanțării cheltuielilor cu educația într-un stat modern și de caracteristicile modelului european de management al cheltuielilor cu educația. Dintre concluziile formulate pe marginea aspectelor analizate în acest capitol, considerăm ca fiind esențiale: semnificația educației economice în societatea și economia bazate pe cunoștințe, apreciate ca fiind evenimentul cel mai important al secolului trecut, care a schimbat peisajul politic, economic, social și moral al lumii, în centrul cărora este pus individul educat, confruntat cu exigențe, provocări și responsabilități noi; satisfacerea nevoilor diverse și multiple, inclusiv a celor de natură educațională, ale indivizilor și comunităților în care trăiesc prin consumul unor bunuri și servicii pentru a căror producere și furnizare se utilizează (folosesc) resurse economice; caracterul strict personal al preferințelor pentru serviciile educaționale, motiv pentru care diferă de la un individ la altul, dar există și situații când anumite aspecte ale vieții economico-sociale au mai degrabă un caracter general, colectiv sau social decât pur privat; paradoxul ca libertatea de a alege în domeniul educației (învățământului) să fie apanajul categoriilor de cetățeni cu venituri mari; identificarea a numeroase argumente care pledează pentru creșterea implicării părinților în alegerea școlii pe care doresc să o frecventeze copiii lor; posibilitatea ca, ca prin alegere, să se asigure egalitatea și echitatea în învățământ, pornind de la faptul că, în concepția filozofilor moderni ai educației, acesteia îi revine un rol preponderent în distribuția mai echitabilă, chiar mai egalitară, a veniturilor, cunoscute fiind rațiunile economice, dar nu numai, pentru care societatea urmărește reducerea sărăciei; perceperea egalității mai mult ca egalitate a șanselor, decât ca egalitate a veniturilor sau a rezultatelor; preocuparea specialiștilor față de inegalitatea șanselor; suspectarea frecventă a strategiilor educaționale curente pentru lipsa de preocupare, mai mult sau mai puțin evidentă, față de echitatea socială, fără ca echitatea să fie asimilată egalității; părerea că educația gratuită este echitabilă cel puțin la nivel declarativ, dar costurile acesteia trebuie suportate de cineva; existența dintotdeauna a monopolurilor publice, dar formularea cu o anumită întârziere în raport cu practica a teoriilor economice științifice ale producției publice, motiv pentru care pot fi considerate fie raționalizări ex-post, fie teorii-alibi; insinuarea, de către producția de bunuri publice, a unor situații de producători unici, adică a existenței monopolurilor publice; remarcile sugerate de studiul politicii de dereglementare adoptată de responsabilii Uniunii Europene; autonomia largă pe care directivele comunitare o lasă statelor membre cu privire la forma și mijloacele de acțiune pentru obținerea rezultatelor scontate prin derularea procesului de deschidere către concurență; supravegherea concomitentă, în majoritatea țărilor, a funcționării piețelor nou deschise concurenței de către autorități independente, compuse din specialiști în domeniile care fac obiectul controlului și de către autorități desemnate tradițional ca poliție a concurenței; conceperea, construirea și organizarea sistemelor de finanțare a cheltuielilor cu educația universitară (de fapt, cu educația în general) astfel încât universitățile (instituțiile

școlare) să fie în măsură să-și îndeplinească întocmai misiunile care le-au fost asociate de-a lungul timpului; refuzul guvernelor actuale de a cheltui atât de mult pentru învățământul superior din bugetul destinat serviciului public; fundamentarea majorității argumentelor în favoarea finanțării din surse private a învățământului uniuersitar pe teoria capitalului uman; motivarea parțială a subvențiilor publice pentru educația universitară de preocuparea pentru echitate și de aspirația către îmbunătățirea șanselor de acces și câștig ale celor care aparțin grupurilor defavorizate; condiționarea semnificativă a accesului la educația bună, nu numai superioară, de veniturile, averea și studiile părinților; reacția diferențiată a statelor europene în fața necesității de a regândi și de a transforma structurile de guvernare ale instituțiilor de învățământ superior, în contextul schimbărilor rapide din societate și al relației acesteia cu educația universitară; contribuția semnificativă a modernizării educației și formării profesionale la asigurarea prosperității și coeziunii sociale în Europa; diferențierea de la o țară la alta, în interiorul Uniunii Europene, a mecanismelor folosite pentru finanțarea publică a cheltuielilor cu învățământul universitar și pentru atragerea resurselor private în acest scop; semnificația formulelor de finanțare ca modalități de sporire a transparenței finanțării publice prin distribuția obiectivă a fondurilor disponibile între instituții și prin evitarea presiunilor politice în exces; folosirea, pentru stabilirea cuantumului fondurilor alocate activităților didactice și de funcționare, a unor indicatori de performanță axați pe rezultatele studenților (măsurate cel mai adesea prin numărul absolvenților); tendința de extindere a autonomiei instituțiilor de învățământ superior cu privire la managementul finanțelor, în special la mobilizarea și utilizarea fondurilor bănești private.

Credem că una dintre problemele cheie ale analizei dezvoltate în acest capitol o reprezintă alegerea publică în educație. Economiiștii sunt cât se poate de realiști în ceea ce privește rolul statului în viața economico-socială. Statele pot lua decizii greșite sau pot aplica în mod greșit decizii bune. Se poate vorbi de eșecuri ale sistemului de stat, precum redistribuirea inadecvată a veniturilor, la fel de bine cum se vorbește de eșecuri ale sistemului de piață, precum, de pildă, monopolurile. Aceste probleme țin de domeniul teoriei alegerii publice, care analizează cum, ce și pentru cine produce sectorul public, așa cum teoria cererii și ofertei examinează alegerile pentru sectorul privat. Economiiștii s-au preocupat cu precădere, încă din epoca lui Adam Smith, de înțelegerea mecanismului de piață. Unii, dintre cei mai profunzi, s-au aplecat însă și asupra rolului statului în societate. Bazale teoriei alegerii publice au fost puse de Joseph Schumpeter, în lucrarea *Capitalism, Socialism and Democracy*, 1942. Contribuții valoroase la aceasta au mai adus Kenneth Arrow, Anthony Downs (în lucrarea *An Economic Theory of Democracy*, 1947), James Buchanan și Gordon Tullock, într-o serie de studii incluse în volumul *The Calculus of Consent*, 1959.

Capitolul 3, intitulat „OPORTUNITĂȚI ȘI LIMITE ALE FINANȚĂRII CHELTUIELILOR CU EDUCAȚIA DIN RESURSE PUBLICE ȘI DIN RESURSE PRIVATE”, se referă la aria de cuprindere și eficiența economiei publice, la justificările și constrângerile finanțării (susținerii) publice a cheltuielilor cu educația, la o serie de argumente pertinente pentru extinderea finanțării private a cheltuielilor cu educația și la problemele tarifării serviciilor publice și dimensionării nivelului taxelor universitare. Am formulat, pe marginea problematicii analizate în acest capitol, o serie de concluzii, dintre care credem că prezintă interes deosebit: definirea economiei publice ca ramură a științei economice care studiază activitatea statului, activitate care are, în primul rând, caracter necomercial, dar care poate avea, într-o măsură destul de mare, și caracter comercial; folosirea relativ târzie a sintagmei „economie publică” în literatura de specialitate, chiar dacă analiza problemelor sectorului public reprezintă una dintre ramurile cele mai vechi ale științei economice; dezvoltarea teoriei „economiei publice” în perioada imediat postbelică, apreciată ca reacție științifică la analiza lui John Maynard Keynes, care a oferit o justificare nouă intervenției statului, ca instrument util pentru a evita stagnarea pe termen scurt și lung; diversitatea domeniilor de aplicare a teoriei economiei publice, între care: normele și funcțiile intervenției publice, acțiunea publică de alocare a resurselor, finanțarea acțiunii publice; folosirea

frecventă a funcției bunăstării sociale, care are ca argumente funcțiile de utilitate individuale, motiv pentru care intervin, în alegerile sociale, criterii de echitate sau de justiție distributivă; existența a trei tipuri mari de deficiențe în funcționarea economiei cu piață concurențială imperfectă, anume că poate fi dezechilibrată, că poate fi inefficientă și că poate conduce la un optim inechitabil din punct de vedere social; introducerea unor elemente de monopol de prezența barierelor la intrare, pentru că, datorită acestora, piețete devin imperfect disputabile, în sensul că intrarea și/sau ieșirea pe/și de pe piață (piețe) sunt obstructionate și însoțite de costuri; definirea efectelor externe sau externalităților drept consecințe ale acțiunii unei persoane sau organizații (instituții) asupra altora fără posibilitatea de despăgubire sau recompensare; necesitatea ca activitatea economico-socială să se înscrie în exigențele principiului costurilor de oportunitate, potrivit căruia fiecare unitate de resurse utilizată în sectorul public trebuie să fie plătită la prețul său din sectorul privat; percepția, timp îndelungat, că obiectul „economiei publice” normative trebuie să se limiteze, cel puțin în ceea ce privește alocarea resurselor, la evidențierea deficiențelor (eșecurilor) pieței (piețelor); coordonarea activităților publice necomerciale de către puterea publică, reprezentată de administrațiile sale specifice la diferite niveluri; necesitatea unei gestiuni echilibrate, compatibilă cu bunăstarea socială, a activităților productive și distributive ale administrațiilor publice; posibilitatea statului de a influența distribuția veniturilor și de a asigura o alocare personalizată a acestora cu ajutorul unor transferuri forfetare, lăsând, prin definiție, neschimbate ratele marginale de substituție ale agenților; posibilitatea înțelegerii influențelor și efectelor acțiunilor intervenționiste ale statului prin politicile publice cu ajutorul analizei unui ansamblu de probleme referitoare la intervențiile directe pe piețe și la orientările fiscale; necesitatea conștientizării responsabilității indivizilor și comunităților față de decizia susținerii bănești a unei activități cu implicațiile cele mai profunde asupra destinului omenirii, așa cum este educația; necesitatea fundamentării reformelor sistemelor de învățământ și pe teoria economică generală aplicată la specificul sistemului educațional; vechimea finanțării publice a educației, finanțare care s-a acutizat, însă, în prezent, mai ales în statele aflate în tranziție spre economia concurențială și societatea democratică modernă; neajunsurile intervenției statului în finanțarea cheltuielilor cu educația; posibilitatea și justificarea substituirii statului cu piața în finanțarea cheltuielilor cu educația; evidența că educația, ca oricare alt domeniu al activității umane utile, se poate dezvolta corespunzător cerințelor și exigențelor sociale ale etapei istorice numai pe fundamentul unor politici investiționale adecvate; relevarea faptului că volumul educației pe care îl primesc și asimilează indivizii este legat strâns de o serie de factori, precum abilitatea personală, motivațiile, preferințele, obiceiurile comunitare și familiale, adică nu este stabilit aleatoriu; încorporarea, în funcția de utilitate a gospodăriei folosită în cercetarea economică a efectelor educației, a diverselor modele ale acesteia care stabilesc interacțiuni între efectele sale și o multitudine de elemente necesare producerii și manifestării lor și, totodată, surprind semnificația variabilelor observate și neobservate în estimarea impactului educației; posibilitatea evidențierii printr-o abordare economică a teoriei interacțiunilor sociale a unui gen de efecte generate de educație în sectorul nonpiațat; disponibilitatea diferită a indivizilor de a participa la ameliorarea mediului social datorită percepției lor diferite asupra oportunităților oferite de mediul respectiv pentru maximizarea propriilor utilități; integrarea costurilor și veniturilor private și sociale în analiza efectelor externe, inclusiv în domeniul cheltuielilor cu educația; identificarea unor probleme ale exprimării și măsurării efectelor sociale ale educației ca bun public; necesitatea localizării bunurilor sau serviciilor educaționale în ansamblul bunurilor și serviciilor consumate în societate; percepția absenței cheltuielilor cu educația ca sursă de efecte externe; definirea nivelului minim sau natural al educației – consecință interesantă a abordării cheltuielilor asociate acesteia din perspectiva teoriei economice a efectelor externe; posibilitatea și necesitatea estimării capacității unui sistem public de finanțare a cheltuielilor cu educația de a influența distribuția avuției în societate și evaluarea impactului redistributiv al acestuia; consecințele, deosebit de generoase, care se impun în condițiile existenței monopolului public

în finanțarea cheltuielilor cu educația; semnificația racordării strânse și obligatorii a tarifării serviciilor educaționale la procedurile de optimizare.

Apreciem că opțiunea pentru o formulă (soluție) sau alta de finanțare a cheltuielilor cu educația depinde în cel mai mare grad de externalitățile, pozitive sau negative, asociate acestui gen de activitate. Externalitățile pozitive pledează preponderent pentru finanțarea din resurse publice, astfel încât beneficiile și costurile să fie distribuite echitabil între participanți. Externalitățile negative pledează, la rândul lor, pentru o finanțare, în principiu privată, care să-i despăgubească pe cei afectați. Apreciem, însă, că rolul crucial al externalităților rezidă în pledoaria pentru îmbinarea rațională între finanțarea publică și finanțarea privată a cheltuielilor cu educația, astfel încât toți cetățenii să beneficieze echitabil de avantaje, dar și să contribuie echitabil la acoperirea costurilor. Desigur, opțiunea între finanțarea publică și finanțarea privată a cheltuielilor cu educația este arbitrată și de alți factori sau împrejurări, pe lângă externalități, pentru realizarea unor scopuri sau obiective pe care și le propune guvernul de la putere. Externalitatea sau efectul extern al educației este, prin definiție, efectul suportat de agentul economico-social receptor și necompensat printr-un schimb sau printr-o tranzacție a unei acțiuni de producție sau de consum a agentului economico-social emitent. Este vorba de efectul asupra utilității agentului economico-social receptor, care poate fi pozitiv sau negativ. Am dezvoltat în lucrare problema externalităților pozitive și problema externalităților negative specifice activităților educative pe diverse verigi ale lanțului educațional. Conceptul „externalitate” își are originea în însăși gândirea economică a lui Alfred Marshall, cu referire la efectele externe pozitive de care beneficiază întreprinderile datorită cunoștințelor științifice și tehnice, printre altele – rolul educației (învățământului) este cât se poate de explicit, nu doar implicit. În aceeași tradiție, a lui A. Marshall, conceptul a fost extins mai târziu de Arthur C. Pigou, cu deosebirea că Marshall percepea numai externalități pozitive, în timp ce Pigou a identificat și externalități negative.

Capitolul 4, intitulat „REFORMAREA SISTEMULUI DE FINANȚARE A CHELTUIELILOR CU EDUCAȚIA ÎN ROMÂNIA”, se referă, în principiu, la finanțare și descentralizare, considerate coordonate majore ale reformei învățământului în România, la structura sistemului național românesc de educație în etapa actuală, la sistemul actual de finanțare a cheltuielilor cu învățământul din România, la o serie de aspecte statistice care caracterizează evoluția învățământului românesc în perioada postdecembristă, dar și la o serie de direcții sau oportunități de reformare a finanțării cheltuielilor și ameliorare a raționalității în sistemul educațional din România. Apreciem că sunt de reținut următoarele concluzii formulate în temeiul analizei efectuate: dependența cheltuielilor pentru finanțarea educației, sub aspectul dimensiunilor și structurii, de o multitudine de factori; caracterul de prioritate națională a învățământului în România, în calitatea sa de componentă esențială a educației; prevederea Legii 1/2011 de alocare anuală din bugetul de stat și din bugetele autorităților publice locale, pentru finanțarea educației naționale, a unui minim de 6% din PIB al anului respectiv; gratuitatea învățământului de stat în România; diferențierea volumului cheltuielilor cu educația atât de la o țară la alta, cât și de la un individ la altul, în măsură să ofere o imagine atât asupra capacității unei țări de a susține dezvoltarea capitalului uman, cât și asupra locului pe care-l ocupă acesta în strategiile de dezvoltare pe termen lung; gradul mai ridicat de rentabilitate a investițiilor în învățământul superior în plan individual decât la nivel de societate, în special prin creșterea veniturilor salariale în viitor, fapt care justifică suportarea unei părți mari a costurilor cu învățământul superior de către individ; posibilitatea integrării României în Uniunea Europeană, sub aspectul factorului uman, numai la un anumit nivel de profesionalism, de evoluție spiritual-culturală și economică, în permanentă adaptabilitate la un mediu economic nou, internațional integrat, la o lume integrată, o lume unică, lume ce necesită oameni unici; importanța programelor de educație și necesitatea investiții în acestea atât cât trebuie pentru că ajută îndeosebi tinerii (și nu numai) să înțeleagă ce înseamnă economia de piață, care-i rolul competiției în dezvoltarea personală și socială, care-i relevanța educației la locul de muncă și pentru adaptarea la muncă, care este impactul economiei asupra

viitorului lor; constituirea, potrivit legii actuale, a sistemului național de învățământ preuniversitar din ansamblul unităților de învățământ de stat, particulare și confesionale autorizate/acreditate; organizarea educației antepreșcolare în creșe și, după caz, în grădinițe și în centre de zi; organizarea învățământului preșcolar în grădinițe cu program normal, prelungit și săptămânal; organizarea și funcționarea învățământului primar, de regulă, cu program de dimineață; organizarea și funcționarea învățământului gimnazial, în mod obișnuit, cu program de dimineață; varietatea filierelor și profilurilor învățământului liceal; organizarea învățământului profesional în școli profesionale care pot fi unități independente sau afiliate liceelor tehnologice, de stat sau particulare; organizarea învățământului superior în universități, academii de studii, institute, școli de studii superioare și altele asemenea, numite instituții de învățământ superior sau universități - instituțiile de învățământ superior pot fi de stat, particulare sau confesionale; misiunea învățământului superior de a genera și transfera cunoașterea către societate; caracterul organizat și structurat al învățării în context formal, realizată într-un cadru instituționalizat și fundamentată pe o proiectare didactică explicită; percepția învățării în contexte nonformale ca fiind învățarea integrată în cadrul unor activități planificate, cu obiective de învățare, care nu urmează în mod explicit un curriculum și poate diferi ca durată; susținerea bănească a învățării pe tot parcursul vieții din fonduri publice și private pe baza parteneriatului public-privat, prin finanțare și cofinanțare din partea angajatorilor, organizațiilor nonguvernamentale, prin fonduri nerambursabile din programe europene, prin conturi de educație permanentă și prin contribuția beneficiarilor; compunerea finanțării unităților de învățământ preuniversitar din finanțarea de bază, finanțarea complementară și finanțarea suplimentară; menirea finanțării de bază de a asigura desfășurarea în condiții normale a procesului de învățământ la nivel preuniversitar potrivit standardelor naționale; menirea finanțării complementare de a acoperi cheltuieli de capital, cheltuieli sociale și alte cheltuieli asociate procesului de învățământ preuniversitar de stat; acordarea finanțării suplimentare ca sumă globală fixă din bugetul Ministerului Educației, pentru premierea unităților de învățământ preuniversitar de stat cu rezultate deosebite în domeniul incluziunii sau în domeniul performanțelor școlare; gratuitatea învățământului universitar de stat pentru cifra de școlarizare aprobată anual de guvern și cu taxă; funcționarea instituțiilor de învățământ superior de stat ca instituții finanțate din fonduri alocate de la bugetul de stat, din venituri extrabugetare și din alte surse; identificarea unor direcții (oportunități) de reformare a finanțării cheltuielilor și ameliorare a raționalității în sistemul educațional din România; trecerea la un mod nou de repartizare a creditelor bugetare acordate universităților; perceperea crizei financiare a învățământului superior, dar nu numai, ca o reflectare a crizei generale a statului.

Din punctul nostru de vedere, problema centrală a reformării sistemului educațional din România, implicat a celui de finanțare a cheltuielilor cu învățământul, este impactul competiției asupra produsului educațional de echilibru. Stimularea concurenței pe piața învățământului românesc are implicații semnificative asupra raportului dintre subinvestire și suprainvestire în acest domeniu, pe de o parte, și veniturile obținute în prezent sau costurile de oportunitate pierdute în alte domenii (sănătate, de pildă), pe de altă parte. Competiția induce disciplină în deciziile instituțiilor cu privire la costurile, prețurile (tarifele) și calitatea produselor specifice și, totodată, permite învățământului să participe, de pe poziții egale cu celelalte domenii ale vieții sociale, la accesarea resurselor, inclusiv bănești, de care dispune societatea.

Teza este însoțită de o bibliografie structurată conform recomandărilor: cărți – 249 poziții; studii și articole – 131 poziții; reglementări juridice – 11 poziții; adrese internet – 14 poziții. Precizăm că bibliografia nu este exhaustivă.